

Teodozijevo podjela Rimskog carstva 395. godine i njezin utjecaj na formiranje 'zapadnjačke' dimenzije hrvatskog i 'istočnjačke' dimenzije srpskog identiteta

Saša Mrduljaš

UDK: 231.222/234.1

Pregledni rad

Primljeno: 20. kolovoza 2007.

Prihvaćeno: 22. rujna 2007.

e-mail: Sasa.Mrduljas@pilar.hr

Teodozijevoj podjeli Rimskog Carstva 395. godine na zapadni i istočni dio, za koju se u literaturi gotovo odreda navodi kako je na tlu jugoistočne Europe išla dolinom rijeke Drine, nerijetko se pridaje izuzetan značaj pri objašnjavanju nastanka »zapadnjačkog« identiteta kod Hrvata, odnosno, »istočnjačkog« kod Srba. Po tim tumačenjima, prilikom svoje doseobe početkom 7. stoljeća Hrvati su se nastanili zapadno, a Srbi istočno od spomenute rijeke što je u bitnome utjecalo na njihovo uklapanje u različite potkulturalne cjeline unutar europsko-kršćanske civilizacije. U priloženom radu

autor pokušava razjasniti zbog čega Teodozijevo podjela Rimskog Carstva nije mogla imati utjecaja na nastanak »zapadnjačke« dimenzije hrvatskog i »istočnjačke« dimenzije srpskog identiteta. Nasuprot tome, inicijalne poticaje nastanku tih identiteta dovodi u kontekst 9. stoljeća i tadašnjeg upliva Franačke, Bugarske i Bizanta među Hrvate i Srbe. Tek će pod tim izvanjskim utjecajima te djelovanjem lokalnih vladalačkih struktura rijeka Drina steći ulogu konkretne, kasnosrednjovjekovne kulturne razdjelnice između europskog Zapada i Istoka.

Ključne riječi: Rimsko Carstvo, Bizant, Slaveni, Hrvati, Srbi.

»Da, draga braćo i sestre, mi koji smo kršćani imamo dužnost da budemo u Europi i među svim narodima 'svjetlo svijeta' (Mt 5, 14). Dao Bog da uskoro dođemo do punoga željenog jedinstva. Ponovno uspostavljanje našeg jedinstva dat će veću djelotvornost evanđelizaciji. Jedinstvo je naša zajednička zadaća; to je uvjet da se Kristovo svjetlo djelotvornije širi u sve prostore svijeta te da se ljudi obrate i spase. Koliki li još put moramo prijeći! No ne gubimo pouzdanje, nego, naprotiv, zajedno krećemo tim putem s više žara. Krist ide pred nama i prati nas. Računamo na njegov sigurni put, molimo ga, ponizno i ustrajno, za dragocjeni dar jedinstva i mira.«¹

Benedikt XVI.

¹ Dio govora koji je papa Benedikt XVI. održao pred predstavnicima raznih kršćanskih Crkava 25. siječnja 2007. u Rimu, na kraju Svjetske molitvene osmine. Prema: Glasnik srca Isusova i Marijina, Zagreb, godište 98., broj 9, rujna 2007, str. 15.

Uvod

U nizu radova unutar kojih se, pored ostalog, pokušava objasniti nastanak »zapadnjačke« dimenzije hrvatskog, odnosno »istočnjačke« dimenzije srpskog identiteta, izuzetan se značaj pridaje rimskom caru Teodoziju koji je krajem 4. stoljeća podijelio Rimsko Carstvo na zapadni i istočni dio. Po tim tumačenjima, rečenom podjelom, koja je na prostoru jugoistočne Europe išla rijekom Drinom te naknadnim hrvatskim i srpskim doseljavanjem lijevo, odnosno desno od spomenute rijeke dat je bitan poticaj uključivanju Hrvata i Srba u zapadnoeuropski, odnosno istočnoeuropski kulturni krug. Konkretno, u posve ozbiljnim radovima, primjerice hrvatskih autora, možemo pročitati sljedeće: »Tu granicu između oba carstva, koja se više nikada nisu sjedinila u jednoj ruci, povukla je priroda, zatim historija dvaju oprečnih svjetova, dviju kultura i kasnije dviju crkvi. Ta razdioba bila je od presudnih posljedica i političkih i kulturnih i vjerskih i takvom je ostala sve do danas.«² — »Hrvati, iako su došli na jug na poziv Bizanta, nastanili su se zapadno od Drine, u zemljama Zapadnog Rimskog Carstva i zapadne kulture.«³ — »Ova je razdioba bila od presudnih posljedica ne samo političkih, nego i vjerskih i kulturnih za sva kasnija vremena; štoviše, one se i danas opažaju.«⁴ Kako se interpretacije poput navedenih pojavljuju i kod čitavog niza drugih cijenjenih autora, razumljivo je da i u popularnim predodžbama car Teodozije te podjela Rimskog Carstva dolinom rijeke Drine imaju bitnu ulogu u pokušajima objašnjenja nastanka »zapadnjačko-istočnjačkih« različitosti između Hrvata i Srba.

S obzirom na značaj pitanja inicijalnog poticaja uključivanju Hrvata i Srba u različite potkulturalne cjeline europsko-kršćanske civilizacije zasnovane na vjersko-političkim podvajanjima — u priloženom smo radu posredstvom jezgrovitog prikaza pokušali pružiti uvid u to kakav je uopće značaj imala podjela Rimskog Carstva za samo Carstvo, koliko se zasnivala na etnokulturnim razlozima, gdje se sve na prostoru jugoistoka Europe protezala granica između rimskog Zapada i Istoka, koliko je Bizant uopće bio »istočnjački« u vremenu doseljenja Hrvata i Srba te što je uopće ostalo od spomenutih podjela u vremenu slavenske, odnosno hrvatske i srpske doseobe.

² K. DRAGANOVIĆ etc., *Poviest hrvatskih zemalja Bosne i Hercegovine od najstarijih vremena do god. 1463*, Sarajevo, Hrvatsko kulturno društvo Napredak, 1942, knjiga prva, str. 160.

³ D. MANDIĆ, *Hrvati i Srbi dva stara i različita naroda*, Zagreb, Nakladni zavod Matice hrvatske, 1990, str. 75.

⁴ F. ŠIŠIĆ, *Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara*, Zagreb, Nakladni zavod Matice hrvatske, 1990, str. 107.

Podjela Rimskog Carstva

Početak procesa koji je doveo do podjele Rimskog Carstva na njegov zapadni i istočni dio otpočeo je još za cara Dioklecijana (284-305). Naime, »očigledno inspiriran željom da se učvrsti carev autoritet, pokoleban događajima iz doba krize, i da se vrhovna vlast što više ojača i uzdigne (...) da bi vrhovna kontrola bila što efikasnija« spomenuti je car pokrenuo upravno-teritorijalnu reorganizaciju nužnu »s obzirom na ogromne razmjere Carstva.«⁵ Ta je reorganizacija »svoje unutrašnje opravdanje nalazila i u tome što su provale susjednih plemena u Carstvo i do divovskih razmjera narasli upravni aparat onemogućavali upravljanje Carstvom iz jednog jedinog središta.«⁶ U sklopu tih reformi Dioklecijan je uveo vladalački kolegijum od četiri člana tj. tetrarhiju u kojoj su on i Maksimijan, koji je na dužnost uveden 286, imali položaje augusta (vrhovni carevi), a Galerije i Konstancije, koji su na dužnost uvedeni 293, položaje cezara (carevi nižeg ranga).⁷ Pri tome je Dioklecijan »neposredno upravljao azijskim dijelom države i Egiptom, Gelerije Balkanskim poluotokom i Podunavljem, Maksimilijan Italijom, Recijom, Hispanijom i Afrikom, a Konstancije Galijom i Afrikom.«⁸ Pored toga, Dioklecijan je oko 297. administrativno podijelio Carstvo na 104 provincije (u 5. stoljeću bit će ih preko 120) koje su bile uključene u 12 velikih dijeceza (pred kraj 4. stoljeća bit će ih 14).⁹ Tetrarhija, u kojoj se vladarska cirkulacija trebala odvijati tako da nakon izvjesnog vremena cezari preuzmu mjesto augusta te da, po zaslugama, sebi izaberu nove cezare, loše je funkcionirala od samog uvođenja. Već 306. izbili su sukobi različitih pretendenata na carsko prijestolje. Oni će potrajati gotovo dvadeset godina i bit će dovršeni tako što će Konstantin (324-337), sin Konstancija, postati »jedini gospodar Carstva.«¹⁰ Premda je Konstantinovicim odbacivanjem tetrarhije »dinastička zamisao još jednom pobijedila, pa su carevi najprije dolazili iz Konstantinijanske (do 363.), zatim Valentinijanske (364-392.) i konačno iz Teodozijanske dinastije (379/392-450/455.), ipak je ostala očuvana svijest o nužnosti podjele vlasti koja se sad vršila unutar jedne vladarske obitelji. Ta dioba, dakako, nije značila stvarnu podjelu države nego samo praktičku razdiobu upravne vlasti, pri čemu je temeljna zamisao o državnom jedinstvu načelno ostala neizmijenjena. Tako su, primjerice, zakoni jednog cara u načelu vrijedili

⁵ G. OSTROGORSKI, *Istorija Vizantije*, Beograd, Prosveta, 1996, str. 54.

⁶ V. BRODNJAK (ur.), *Povijest svijeta*, Zagreb, Naprijed, 1977, str. 273.

⁷ P. LISIČAR, *Grci i Rimljani*, Zagreb, Školska knjiga, 1971, str. 486-488.

⁸ M. KRLEŽA (dir.), *Enciklopedija leksikografskog zavoda*, članak: »Dioklecijan«, Zagreb, Jugoslavenski leksikografski zavod, 1967., tom. 2, str. 93.

⁹ G. OSTROGORSKI, *Istorija Vizantije*, Beograd, Prosveta, 1996, str. 55.

¹⁰ P. LISIČAR, *Grci i Rimljani*, Zagreb, Školska knjiga, 1971, str. 492-493.

za sve dijelove Carstva; suradnja careva bila je dakle pretpostavka takve podjele. Isto tako se podioba mogla bez ikakvih teškoća opet ukinuti.«¹¹

U prvoj polovici 4. stoljeća nastavilo se administrativno-teritorijalno usložnjavanje Carstva te je » u vrijeme Konstantina ili neposredno poslije njegove smrti došlo do stvaranja prvih teritorijalnih prefektura.«¹² Osnovane su tri velike prefekture: prefektura Istok; prefektura Ilirika, Italije i Afrike te prefektura Galija.¹³ Ilirik, koji nas ovdje posebno zanima, sastojao se od dviju dijeceza: Panonije i Mezije. Panonija se sastojala od sedam provincija: Priobalnog Norika; Sredozemnog Norika; Panonije Savije; Panonije Valerije; Panonije Donje; Panonije Gornje i Dalmacije. Dijeceza Mezija se sastojala od osam provincija: Mezije Prve; Priobalne Dacije; Sredozemne Dacije; Dardanije; Prevalisa; Makedonije; Ahaja i Epira (zadnje tri provincije dijecezi Meziji je pripojio car Konstantin).¹⁴ Do kraja 4. stoljeća Ilirik je u više navrata kratkotrajno izdvajan iz centralne prefekture tj. 357-361, 364, 376. i 378. U tim je periodima formirao zasebnu prefekturu Ilirik.¹⁵ Valja navesti da se na tlu tadašnjeg Ilirika nalazio prostor sljedećih ovovremenih država: Austrije (veći dio); Slovenije; Mađarske (zapadni dio); Hrvatske; Bosne i Hercegovine; Srbije; Crne Gore; Albanije; Makedonije; Grčke i Bugarske (krajnji zapad).

Sve u svemu, u vremenu prije Teodozijeve podjele cjelokupni je Ilirik bio dijelom zapadne sfere Carstva. Kako kaže Vladimir Ćorović: »Na takozvanim Trajanovim vratima (prijevoj u središnjoj Bugarskoj, op. a.), na tom putu, bila je administrativna podjela Istoka i Zapada. Trakija (današnja istočna Bugarska, krajnji istok Grčke i europska Turska, op. a.) je potpadala pod prefekturu Istoka, a čitavi ostali Balkanski poluotok pod prefekturu Ilirika (točnije, pod prefekturu Ilirika, Italije i Afrike, op. a.).«¹⁶

Car Teodozije (379-395), za kojeg kršćanstvo postaje obveznom religijom za sve podanike Carstva (380), na samom kraju svog života dijeli Carstvo na zapadni dio koji prepušta sinu Honoriju te na istočni dio koji prepušta sinu Arkadiju.¹⁷ O toj podjeli Georgije Ostrogorski iznosi sljedeće: »Sama po sebi Teodozijeva podjela Carstva nije predstavljala ništa novo. Ona je samo ponavljala slične podjele prethodnog doba. Ali ipak je značajno da

¹¹ V. BRODNJAK (ur.), *Povijest svijeta*, Zagreb, Naprijed, 1977, str. 273.

¹² S. ĆIRKOVIĆ (ur.), *Istorija srpskog naroda*, Beograd, Srpska književna zadruga, 1981, knjiga prva, str. 94.

¹³ V. BRODNJAK (ur.), *Povijest svijeta*, Zagreb, Naprijed, 1977, 274.

¹⁴ M. KRLEŽA (dir.), *Enciklopedija leksikografskog zavoda*, članak: »Ilirik«, Zagreb, Jugoslavenski leksikografski zavod, 1967., tom. 3, str. 127.

¹⁵ S. ĆIRKOVIĆ (ur.), *Istorija srpskog naroda*, Beograd, Srpska književna zadruga, 1981, knjiga prva, str. 94.

¹⁶ V. ĆOROVIĆ, *Istorija Srba*, Beograd, Beogradski izdavačko-grafički zavod, 1995, str. 36.

¹⁷ P. LISIČAR, *Grci i Rimljani*, Zagreb, Školska knjiga, 1971, str. 500-501.

je poslije ove diobe i sve do propasti Zapadnorimske carevine država ostala stalno podijeljena u dva dijela. Istina, u principu jedinstvo Rimske imperije održavalo se i dalje; nisu postojale dvije carevine nego samo dva dijela jednog jedinog carstva, koje se nalazilo pod upravom dva cara. Zakoni su češće objavljivani u ime oba cara. Kad bi jedan car umro, drugi je imao pravo da imenuje njegovog nasljednika. Međutim, ustvari je veza između dva dijela Carstva bila, što se dalje išlo, sve labavija. Ovo tim prije što su se prilike na Istoku i Zapadu razvijale sasvim različito i što odnosi između dvije vlade obično nisu bili nimalo prijateljski. Već za vrijeme Teodozijevih sinova postojalo je stalno suparništvo između istočnih regenata, koji su, često se mijenjajući, upravljali u Carigradu umjesto slabog Arkadija, i moćnog Germana Stilihona koji je preko jednog desetljeća vladao Zapadom u ime mladog Honorija.¹⁸

No, car Teodozije nije podijelio Carstvo tokom rijeke Drine. Njegovom podjelom cjelokupni Ilirik, dakle, i prostori na kojima se danas nalaze Srbija, Crna Gora, Albanija, Makedonija, Grčka i zapadna Bugarska — imao je pripasti Zapadu. Ipak, »poslije smrti cara Teodozija (17. siječnja 395.), kad se zbog podjele Carstva na Istočno i Zapadno činilo da je vlast oslabila, Vizgoti su se pobunili i krenuli prema Carigradu, ali ih je od opsade novcem odvratio pretorijanski prefekt Istočnog Carstva Rufin. Na njegov nagovor Vizgoti su otišli da za sebe preuzmu istočni Ilirik, oblast koja je pri diobi Carstva bila priznata Zapadnom Carstvu. Magister militum Zapadnog Carstva Stilihon prisilio ih je međutim da se vrate u donju Meziju (Dobruđu). Ali kad je uskoro zatim Istočnorimsko Carstvo nasilno preotelo Zapadu istočni Ilirik, između obje rimske države zavladao je ogorčeno neprijateljstvo.«¹⁹

Tako je 396. istočni dio Rimskog Carstva došao u posjed dijeceze Mezije koja je u međuvremenu podijeljena na dijecezu Daciju i dijecezu Makedoniju od kojih je konstituirana najmanja prefektura Carstva tj. prefektura Ilirik.²⁰ Dijeceza Panonija, koja je ostala u sastavu centralne prefekture od tada se uobičajeno naziva dijeceza Ilirik.²¹ Dakle, godine 396. Drina je uistinu postala granicom između dvaju dijelova Rimskog Carstva, ali svega na četrdeset i jednu godinu. Naime, godine 437. zapadnorimska carica Gala Placidija u želji da omogući veći angažman istočnog dijela Carstva u obrani Zapada, sklapa brak između svog sina Valentijana III i Eudoksije, kćerke istočnorimskog cara Teodozija II. Tom je prilikom carica, kako bi potakla djelovanje Carigrada, ustupila

¹⁸ G. OSTROGORSKI, *Istorija Vizantije*, Beograd, Prosveta, 1996, str. 74.

¹⁹ M. BRANDT, *Srednjovjekovno doba povijesnog razvitka*, Zagreb, Školska knjiga, 1995, str. 35.

²⁰ S. ĆIRKOVIĆ (ur.), *Istorija srpskog naroda*, Beograd, Srpska književna zadruga, 1981, knjiga prva, str. 96.

²¹ G. OSTROGORSKI, *Istorija Vizantije*, Beograd, Prosveta, 1996, str. 74.

Istočnom Rimskom Carstvu ne samo prava na prefekturu Ilirik (koje se Zapad dotada nije odricao) već i dijecezu Ilirik.²² Time je 437. granica između dvaju dijelova Carstva »prebačena« s Drine na, približno, današnju hrvatsko-slovensku granicu. No, na tom se mjestu kratko zadržala jer se već 454. — u okolnostima određenim i hunskim zauzimanjem Panonije — Dalmacija »osamostaljuje u zasebnu državu pod Dalmatincem Marcelinom«. Ipak, »dalmatinska neovisnost« je kratko potrajala. Nakon što je Odoakar 476. srušio Zapadno Rimsko Carstvo, već je 480. pod svoju vlast smjestio i Dalmaciju.²³

Bitno je napomenuti da je padom Zapadnog Rimskog Carstva — pri čemu je Romul Augustul »morao svoje carske insignije poslati u Carigrad Zenonu (istočnorimskom caru, op. a.), s porukom da je odsada jedan car dovoljan za obje polovice Carstva«²⁴ — dovršeno 81 godinu dugo razdoblje paralelne egzistencije dvaju rimskih carstava. Od tada nekadašnje Istočno Rimsko Carstvo preuzima ulogu sveukupnog Rimskog Carstva. Doduše, u promijenjenim prilikama, određenim germanskim zauzećem najvećeg dijela nekadašnje zapadnorimske prostornosti i slabošću Carstva da taj realitet u znatnijoj mjeri izmijeni, ono će uglavnom obuhvaćati istočne provincije. Dakle, od navedene godine pa do južnoslavenske doseobe početkom 7. stoljeća, u onoj mjeri u kojoj je jugoistok Europe bio pod vlašću Carigrada nalazio se unutar okvira jednog jedinog Rimskog Carstva. Nakon pada Zapada njegovo je imenovanje Istočnim Rimskim Carstvom uvjetovano zemljopisnim smještajem i dotadašnjom istočnorimskom tradicijom. Njegovo imenovanje Bizantom uvjetovano je nizom specifičnosti koje će razlikovati identitet srednjovjekovnog od antičkog Carstva. No, u kontekstu političko-pravnog kontinuiteta riječ je o jednom te istom Carstvu koje od 476. pa do svoje propasti 1453. više ne »povlači« nikakve »zapadnjačko-istočnjačke« granice unutar vlastitih okvira.

Nakon rušenja zapadnorimske vlasti Odoakar je na tlu Italije i Dalmacije upravljao kao namjesnik (Istočnog) Rimskog Carstva. Kako navodi Ivo Goldstein: »Za rimsko stanovništvo nad kojim je vladao i za ostali svijet bio je u praktičnom smislu samo carev opunomoćenik. Vladao je Italijom i Dalmacijom koje su, sukladno tome, i dalje integralni dijelovi

²² S. ĆIRKOVIĆ (ur.), *Istorija srpskog naroda*, Beograd, Srpska književna zadruga, 1981, knjiga prva, str. 96. Ferdo Šišić navodi da tom prilikom Panonija nije predana Istoku (F. ŠIŠIĆ, *Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara*, Zagreb, Nakladni zavod Matice hrvatske, 1990, str. 161-162). U svakom slučaju, od provale Huna Panonija je najčešće pod »barbarskom« vlašću. Norik je pak pripao italskoj dijecezi (E. ZÖLLNER / T. SCHÜSSEL, *Povijest Austrije*, Zagreb, Barbat, 1997, str. 19).

²³ M. KRLEŽA (dir.), *Enciklopedija leksikografskog zavoda*, članak: »Dalmacija«, Zagreb, Jugoslavenski leksikografski zavod, 1967, tom. 2, str. 8.

²⁴ M. BRANDT, *Srednjovjekovno doba povijesnog razvitka*, Zagreb, Školska knjiga, 1995, str. 38.

Istočnog Rimskog Carstva. Odoakarova vladavina na hrvatskim prostorima nije ostavila znatnije tragove; postoji zapis da je u Salonu poslao svog namjesnika, ali nije imao snage braniti panonske prostore, te su tim krajevima vladali Ostrogoti.²⁵ Kako je Odoakar s vremenom počeo odbacivati podložnost Carigradu, »istočnorimska je vlast odlučila nagovoriti Ostrogote i Teodorih (ostrogotski kralj, op. a.) da u carevo ime poduzmu ekspediciju protiv Odoakara, uklone ga i zavladaju Italijom po carevom mandatu i u njegovo ime, sa strogo određenim kompetencijama.²⁶ S tim u vezi, Ostrogoti 493. ruše Odoakara te kao namjesnici (Istočnog) Rimskog Carstva pod svoju vlast dovode Italiju i bivšu dijecezu Ilirik. Međutim, car Justinijan I (527-565) rukovođen mišlju »o obnovi jedinstvene državne vlasti na cijelom nekadašnjem prostoru Rimskog Carstva« započeo je 535. i uspješno dovršio dvadesetogodišnji rat s Gotima.²⁷ Mada je rat trajao dugo, Dalmacija i Panonija (između Save i Drave) došle su, za razliku od Italije, pod direktnu vlast (Istočnog) Carstva još tijekom prve ratne godine. Dok Panonija već pedesetih godina 5. stoljeća trajno podpada pod »barbare« (Gepidi, Langobardi, Avari), Dalmacija je do slavenske doseobe ostala »bizantska provincija kojom je upravljao prokonzul podložan prefektu Ilirika nastanjenom u Justiniani Primi (okolica današnjeg Skoplja, op. a.).«²⁸ Nakon gotovo potpunog gubitka jugoistočne Europe pred prodorom Slavena, (Istočno) Rimsko Carstvo ipak će, uz određene prekide do kraja 12. stoljeća očuvati kontinuitet svoje vlasti nad malim istočnojadranskim, priobalnim oazama.

Bitno je napomenuti da je prije slavenske doseobe, za razliku od nestalne administrativne pripadnosti rimskog Ilirika, crkvena organizacija tog prostora bila, ponekad čvršće ponekad slabije, podređena rimskom patrijarhatu. Pri tome na opstojnost rimske jurisdikcije nisu značajnije utjecala pomicanja granica između zapadnog i istočnog dijela Rimskog Carstva nakon 396. Dakle, izuzev prostora podložnih carigradskom patrijarhatu — današnje istočne Bugarske, europske Turske i dijelova Grčke istočno od Soluna, tj. prostora onodobne Trakije, ostatak se jugoistočne Europe nalazio unutar, uvjetno rečeno, (pred)katoličke sfere.²⁹

²⁵ I. GOLDSTEIN, Hrvatski rani srednji vijek, Zagreb, Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 1995, str. 59-60.

²⁶ M. BRANDT, Srednjovjekovno doba povijesnog razvitka, Zagreb, Školska knjiga, 1995, str. 43.

²⁷ Isto, str. 66.

²⁸ M. KRLEŽA (dir.), Enciklopedija leksikografskog zavoda, članak: »Dalmacija« Zagreb, Jugoslavenski leksikografski zavod, 1967, tom 2, str. 8.

²⁹ Vidjeti: F. ŠANJEK, Crkva i kršćanstvo u Hrvata, Zagreb, Kršćanska sadašnjost, 1993, str. 42; V. ČORVIĆ, Istorija Srba, Beograd, Beogradski izdavačko-grafički zavod, 1995, str. 44.

* * *

Kao što se iz navedenog prikaza vidi, položaj granice između Zapadnog i Istočnog Rimskog Carstva na prostoru jugoistočne Europe vrlo se često mijenjao. U skladu s rečenim i sam prostor današnje Hrvatske, Bosne i Hercegovine, Crne Gore i Srbije često je mijenjao pripadnost između dvaju dijelova Carstva. Kronološki slijed pripadnosti rečenog prostora bio je sljedeći:³⁰

- 1) od 337. do 396. prostor današnje Hrvatske, BiH-a, Srbije i Crne Gore u cijelosti je dijelom zapadne sfere Rimskog Carstva. Izuzetak se zbio 357-361, 364, 376. i 378. kad su spomenuti prostori bili unutar posebne prefekture Ilirik;
- 2) od 396. do 437. prostor današnje Hrvatske i BiH-a (dijeceza Ilirik) dio je Zapadnog Rimskog Carstva, a prostor današnje Srbije i Crne Gore od 396. trajno je vezan uz Istočno Rimskog Carstvo;
- 4) od 437. do 455. dio prostora današnje Hrvatske i BiH-a koji je obranjen od barbarskih invazija dijelom je Istočnog Rimskog Carstva;
- 5) od 455. do 480. dio provincije Dalmacije (dio prostora današnje Hrvatske i BiH-a) je samostalan;
- 6) od 480. do 535. prostor današnje Hrvatske i BiH-a je pod Odoakarovom, odnosno ostrogotskom kontrolom pod vrhovnom vlašću (Istočnog) Rimskog Carstva;
- 7) od 535. do 600. dio prostora današnje Hrvatske i BiH-a koji je obranjen od barbara dijelom je (Istočnog) Rimskog Carstva.

Ukoliko se usredotočimo na prostor današnje Hrvatske i BiH-a,³¹ koji je, za razliku od prostora današnje Srbije i Crne Gore (od 396. trajno vezan uz Istočno Carstvo), intenzivno mijenjao svoj statusni položaj u odnosu na zapadni i istočni dio Carstva, tad se kronološki slijed pripadnosti rečenog prostora između 395. i 600. može izraziti i posredstvom tabličnog prikaza:

³⁰ Utemeljivanje prefektura, koje smo uvjetno smjestili u 337. godinu (smrt cara Konstantina), u gornjem prikazu predstavlja početnu vremensku točku od koje se sagledava proces usmjeren prema podjeli Rimskog Carstva na njegov zapadni i istočni dio. Također, pošto se doseoba Slavena na prostore jugoistočne Europe, do tada pod rimskom vlašću, nije zbila odjednom, godinu 600. tek uvjetno uzimamo kao godinu okončanja rimske/bizantske vlasti na prostorima koje su zauzeli (Južni) Slaveni.

³¹ Bez onih dijelova koji su periodično ili trajno ostajali izvan dosega rimske vlasti (uglavnom prostor Panonije).

Od 395. (Teodozijeve podjela) do 600. godine (doseoba Slavena)

razdoblje	ukupno godina	ukupno godina u %	pripadnost
395-437.	42	20.49	Zapadno Rimsko Carstvo
437-455.	18	8.78	Istočno Rimsko Carstvo
455-480.	25	12.20	samostalni položaj unutar R.C.
480-535.	55	26.83	germanska uprava pod vrh. vlašću (Ist.) R.C.
535-600.	65	31.70	(Istočno) Rimsko Carstvo
ukupno:	205	100%	

Političko-kulturni karakter (Istočnog) Rimskog Carstva do doseobe Hrvata i Srba

Iz navedenog prikaza proizlazi da su između 395. i 600, dakle između Teodozijeve podjele Carstva i doseobe Slavena, prostori na kojima se formirala hrvatska nacija 138 godina ili 67.30 posto vremena bili pod posrednom (Odoakar, Ostrogoti) ili neposrednom vlašću (Istočnog) Rimskog Carstva ili Bizanta. Drugim riječima, da je pripadnost rečenog prostora imala utjecaja na naknadno doseljene Slavene, odnosno Hrvate, tad bi oni stekli »istočnjačku« dimenziju vlastitog kolektivnog identiteta. Tim više što je prije njihove doseobe prostor na kojem su se naselili desetljećima izravno bio pod Bizantom. Jasno, tako bi to bilo da je postojanje Zapadnog i Istočnog Rimskog Carstva imalo utjecaja na formiranje »zapadnjačke« dimenzije hrvatskog, odnosno »istočnjačke« dimenzije srpskog identiteta. No, očigledno je da takvog utjecaja nije bilo.

Naime, unutarnja podjela Rimskog Carstva vođena je, kako je navedeno, jedino sa svrhom da se Carstvo zaštiti, obrani, očuva, a time i ojača. Parcelizacija golemog državnog teritorija bila je nužna kako bi se stvorio adekvatan obrambeni mehanizam koji bi branio isti, civilizacijski ujednačen svijet, prvenstveno pred provalama barbara među koje su u konačnici spadali i doseljeni preci današnjih Hrvata i Srba. Na polju obrane Carstva složno su istupale gotovo sve etničke grupacije unutar njega (izuzimajući duboko podređene slojeve svake od njih). Pri tome je, uz ostalo, društvena propusnost pripadnika različitih etničkih skupina

do najviših položaja u državi osiguravala idejno-političku koheziju među njima. Tako, primjerice, samo »porijeklo careva nije dovelo ni do kakvih 'nacionalnih' reakcija jer su se svi carevi smatrali predstavnicima čitavog imperija i često su upravo carevi koji su potjecali iz tek nedavno romaniziranih područja bili naročito aktivni u promicanju rimske svijesti.«³² Pri takvom političkom raspoloženju uistinu bi bilo neobično da su rimski carevi, konkretno na temelju latinsko-romanskih i grčkih kulturnih raznolikosti, »povlačili« unutar svoje države nekakve »granice svjetova.«

Bitan pokazatelj činjenice da se rečena podjela nije rukovodila nikakvim latinsko-grčkim kulturnim raznolikostima jest taj da ni sama jezična granica između Romana i Grka nije igrala ulogu pri određivanju granica između zapadnog i istočnog dijela Rimskog Carstva. Na prostoru jugoistočne Europe granica između govornika latinskog i grčkog jezika protezala se, približno gledano, potezom Drač — Sofija — Varna.³³ Po administrativnim podjelama unutar Rimskog Carstva između 337. i 396. te po Teodozijevoj razgraničenju, unutar zapadne sfere/dijela Carstva imala se naći i sama Grčka. Pomicanjem pak granice na rijeku Drinu u istočnoj se polovici Carstva našao romanski živalj s prostora današnje Srbije, Crne Gore i sjeverne Bugarske. Naknadnim širenjem (Istočnog) Rimskog Carstva na prostor zapadno od Drine te na tlo Italije njegovim dijelom postaju čak i najautentičniji predstavnici romanskog »svijeta«, tj. sami Italici, Latini, Rimljani.

Gledano s političkog i kulturnog aspekta, »u prvim vijekovima svoje povijesti Bizant je stvarno još uvijek rimska država i sav njegov život prožet je rimskim elementima.«³⁴ Pri tome se ranobizantska država »sa izvanrednom upornošću (...) držala latinskog jezika u službenoj uporabi. Sporo i nerado činjene su koncesije jačoj helenizaciji, službeni jezik ostajao je latinski (...) po državnim ustanovama i u vojsci vladao je latinski jezik...«³⁵ Tako je ostalo sve do cara Heraklija (610-641). Grecizacija državnih institucija (Istočnog) Carstva uslijedila je, dakle, tek u 7. stoljeću i u osnovi je plod njegove nemoći da sačuva ili nanovo stekne svoje negrečke prostore. U tim okolnostima Carstvo je jednostavno moralo biti grecizirano pošto mu se teritorijalna osnova uvelike svela na grčki etnički krug. Međutim, ni tada Bizant ne postaje promotor nekakve grčke političko-idejne koncepcije, odnosno, nekakvim grčkim carstvom koje bi zbog vlastitog samodovoljstva i kulturnih oprečnosti u odnosu na

³² V. BRODNJAK (ur.), *Povijest svijeta*, Zagreb, Naprijed, 1977, str. 263.

³³ Vidjeti: *Atlas svijetske povijesti* (The Times Atlas of World History), Ljubljana / Zagreb, Cankarjeva založba, 1988, str. 298; N. KLAJIĆ, *Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku*, Zagreb, Školska knjiga, 1975, 130.

³⁴ G. OSTROGORSKI, *Istorija Vizantije*, Beograd, Prosveta, 1996, str. 50.

³⁵ Isto, str. 122.

romanski živalj težilo etabliranju latinsko-grčke »granice svjetova.« Političko-idejna koncepcija Bizanta trajno će ostati bazirana na rimskom i kršćanskom univerzalizmu. Kako iznosi Vasilije Ostrogorski: »Naziv 'Bizant' potječe iz kasnijih vremena, sami 'Bizantinci' ga nisu poznavali. Oni su sebe nazivali Rimljanima — Romejima, njihovi vladari su se smatrali rimskim carevima nasljednicima starih rimskih imperatora. Sve dotad dok je trajalo njihovo carstvo, slavno ime Rima zadržalo je za njih svoju čar, a rimske državne tradicije davale su pravac njihovoj političkoj misli i volji. Ideja rimske države održavala je jedinstvo etnički šarenog carstva, a rimski univerzalizam određivao je njegov stav prema vanjskom svijetu. Kao nasljednik rimske imperije Bizant teži za svjetskom vladavinom, smatra sebe jedinim zakonitim carstvom u svijetu i želi da vlada svim zemljama koje su nekada pripadale Rimskoj imperiji, a koje su sada postale dijelovima kršćanske ekumene.«³⁶ U skladu s tim i takvim idejno-političkim stavom »Istočno rimsko carstvo (tj. istočna polovica nekadašnjeg carstva) tražilo je u ranom srednjem vijeku da bude priznato kao Rimsko Carstvo i nikada se nije službeno odreklo zapadnih područja u korist germanske države (800-962. 'Sveto Rimsko Carstvo njemačke narodnosti', op. a.) koja je ondje nastala.«³⁷

Mada Bizant još od Tiberija (565-578), koji uviđa »da je istok taj koji mora biti spašen od uništenja«, odustaje od pokušaja da opsežnim vojnim poduhvatima obnovi Rimsko Carstvo na svim onim prostorima koje je nekoć zauzimalo,³⁸ misao o toj obnovi ostat će trajnim bizantskim političkim idealom. Taj će ideal (Istočno) Rimsko Carstvo pokušavati oživotvoriti, doduše neuspješno, od cara Konstansa II (641-668), koji »je otišao da živi na Siciliju s očiglednom namjerom da uspostavi carsku vlast u Italiji i od Rima napravi svoju prijestolnicu«,³⁹ preko cara Ivana II (1092-1118), koji je pisao papi Inocentu II da postoje dva mača, svjetovni i duhovni s tim da će »on, car preuzeti svjetovni, a papi će ostaviti duhovni mač, kako bi se uspostavilo jedinstvo kršćanske crkve i svjetska vlast jednog Rimskog Carstva«⁴⁰ pa do cara Manojla I (1143-1180), koji je »riješio da ostvari stari bizantski san i da uz papinu pomoć, po cijenu unije (crkvenog jedinstva, op. a.) obnovi Justinijanovu i Konstantinovu svjetsku imperiju.«⁴¹ Moglo bi se reći da je Bizant, koji je u nuždi postao jezično i kulturno grčkim Carstvom i koji je u spletu političkih okolnosti razvio specifičan oblik kršćanstva, sa svojim rimsko-kršćanskim univerzalizmom u korijenu ugrožavao i grčki kulturni identitet i posebnosti vlastitog

³⁶ Isto, str. 49.

³⁷ V. BRODNJAK (ur.), Povijest svijeta, Zagreb, Naprijed, 1977, 274.

³⁸ S. RANSIMEN, Vizantijska civilizacija, Subotica / Beograd, Minerva, 1964, str. 35.

³⁹ Isto, str. 39.

⁴⁰ G. OSTROGORSKI, Istorija Vizantije, Beograd, Prosveta, 1996, str. 362.

⁴¹ Isto, str. 362.

kršćanskog pravca. Jer da je Bizantu pošlo za rukom realizirati svoj (rimski) politički ideal, teško da bi se grčki jezični identitet i carigradsko kršćanstvo uspjeli oduprijeti supremaciji latinskog jezika i rimske patrijaršije. Na koncu, kada uočimo rimsko-latinski identitet ranog Bizanta te njegov kontinuirani rimsko-kršćanski idejni stav, tada je mnogo lakše shvatiti da su i na prostoru današnje Hrvatske i BiH-a — nakon pada Zapadnog Rimskog Carstva 476. pa do kolonizacije Slavena, oko 600. — »smatrali pravim gospodarom samo Augusta u Bizantu« te da su »svom dušom, a naročito primorska mjesta, težili k preostalom rimskom Istoku«.⁴²

Slavenska doseoba na prostore (Istočnog) Rimskog Carstva

Prodor Slavena, dakle i Hrvata i Srba, na prostore jugoistočne Europe koji su nekad bili pod vlašću (Istočnog) Rimskog Carstva, tj. Bizanta, nije doveo do slavenskog uklapanja u rimski/bizantski državni sklop i njegove društvene strukture. Nasuprot tome, rečeni prodor, popraćen masovnom slavenskom kolonizacijom, dovodi do potpunog urušavanja rimske/bizantske vlasti te dotadašnjeg društvenog i civilizacijskog načina života. Do toga je došlo čak i na prostoru nekadašnje antičke Grčke, dakle, na bivšem teritoriju Sparte, Atene, Tebe, itd. što upečatljivo opisuje Francis Conte: »Ako je potrebno, postoji još jedan dokaz da su slavenske najezde potpuno preplavile Grčku: arheološka istraživanja jasno pokazuju da nijedan spomenik sagrađen do 7. vijeka nije ostao netaknut, bilo da je riječ o antičkim spomenicima ili o prvim kršćanskim crkvama. U tom smislu Slaveni su duboko ranili Europu, pustošeći antičko nasljeđe, njegova svetišta i gradove. Ali, to nije bilo sve: za vrijeme okupacije od dva i po stoljeća, Slaveni su potpuno zaustavili i prekinuli život Helena. Do 9. vijeka nijedan spomenik nije mogao biti sagrađen. Čak i kad se radi o novcu, koji omogućuje da se rekonstruira i datira gospodarska djelatnost jedne zemlje, došlo se do zaključka, na primjer u Arkadiji gdje su istraživanja veoma napredovala, da katkad ne postoji ni jedan komad novca iskovan od sredine 5. vijeka, katkad ni jedan između 6. i 10. vijeka.«⁴³

Od prikazanog civilizacijskog urušavanja bile su pošteđene samo male primorske oaze koje su, zajedno s dijelom nekadašnje provincije Trakije, ostale pod vlašću (Istočnog) Rimskog Carstva/Bizanta. Romanski, grčki i albanski živalj koji se našao pod »slavenskom vlašću«

⁴² F. ŠIŠIĆ, *Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara*, Zagreb, Nakladni zavod Matice hrvatske, 1990, str. 166.

⁴³ F. KONT, *Sloveni*, Beograd, Retrospektive, 1989, knjiga prva, str. 46.

izložen je, uz određene izuzetke — slavenizaciji. U onoj, manjoj mjeri u kojoj je starosjedilački element održao svoj etnički identitet ipak nije uspio izbjeći duboki kulturni pad u odnosu na nekadašnju razinu vlastite egzistencije. Sve u svemu, doseobom Slavena prostor jugoistočne Europe doživio je korjeniti državno-pravni, društveni, etnički, civilizacijski prekid s prijašnjim razdobljima. Da su na tom prostoru kojim slučajem i postojale kakve čvrste političko-kulturne granice između zapadnog i istočnog dijela Rimskog Carstva, one bi već samim slavenskim prodorom bile poništene.

Što je posebice bitno, na prostoru slavenske doseobe zbrisana je i rimskom patrijarhatu podložna crkvena organizacija u dijecezi Ilirik (centri: Salona i Akvileja) i prefekturi Ilirik (centri: Justinijana Prima i Solun) te carigradskom patrijarhatu podložna crkvena organizacija u osvojenom dijelu Trakije. Ujedno, uvelike iščezava i kršćanski identitet kristijaniziranog dijela predslavenske populacije. Na prostoru koji su osvojili Slaveni kršćanske oaze, prepuštene same sebi, s vremenom su uglavnom »poganizirane«, bilo pod slavenskim bilo pod utjecajem nekršćanskog autohtonog življa.⁴⁴ Krajnji rezultat bio je taj da je na prostoru od Alpa do Peloponeza »kršćanstvo, koje je u tim krajevima cvalo još od 4. stoljeća, odjednom posve iskorijenjeno. Nestala su i brojna biskupijska sjedišta. Čitav taj teritorij postao je poganski i za Crkvu misijski kraj.«⁴⁵ U svakom slučaju, urušavanjem crkvene organizacije i kršćanskog identiteta starinačkog elementa otklonjena je mogućnost da Crkva na zauzetim prostorima te preostali kršćani budu kristijanizatori novopridošlog slavenskog življa.⁴⁶ Time je pak onemogućeno da i nekadašnja linija razdvajanja između rimskog i carigradskog patrijarhata na prostoru jugoistočne Europe utječe na podvajanje slavenskih doseljenika.

⁴³ F. KONT, Sloveni, Beograd, Retrospektive, 1989, knjiga prva, str. 46.

⁴⁴ Ivo Goldstein navodi kako je tijekom 6. stoljeća na prostoru naknadnog formiranja hrvatske države »jedan dio (ako ne i većina) autohtonog stanovništva štovala i dalje svoje tradicionalne kultove« te da se ta praksa nastavila i nakon doseljavanja pa čak i pokršćavanja Hrvata (I. GOLDSTEIN, Hrvatski rani srednji vijek, Zagreb, Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 1995, str. 70). U skladu s rečenim može se zaključiti da je i na ostalim, nekoć rimskim, prostorima jugoistočne Europe velik dio življa ostao vjeran svojim tradicionalnim kultovima još dugo nakon slavenske doseobe.

⁴⁵ F. ŠANJEK, Crkva i kršćanstvo u Hrvata, Zagreb, Kršćanska sadašnjost, 1993, str. 42.

⁴⁶ O »poganizaciji« starosjedilaca svjedoči i to što je sve do početka novog vijeka liturgijski jezik pravoslavnih Rumunja bio crkvenoslavenski [F. FERNANDEZ-ARMESTO (priredio), Narodi Europe, Zagreb, Naklada Zadro, 1997, str. 260, 263]. Taj podatak govori o tome da su Rumunji (re)kristijanizirani istodobno kad su i njima susjedni Slaveni primili kršćansku vjeru. U suprotnom, da se među Rumunjima sačuvalo kršćanstvo tad bi njihov liturgijski jezik bio latinski ili grčki.

Kršćanska organizacija i vjera ostale su netaknute samo u priobalnim enklavama pod vlašću Bizanta. U crkvenom smislu one su i nadalje bile pod jurisdikcijom rimskog patrijarha, sve do cara Konstantina V Isaurijca (741-775) koji je iskoristio približavanje papinstva Franačkoj, do kojeg dolazi nakon langobardskog osvajanja bizantskog posjeda u srednjoj i sjevernoj Italiji 751. (Ravenski egzarat), kako bi onaj dio svog državnog područja koji je bio podložan Rimskoj crkvi podredio carigradskoj patrijaršiji.⁴⁷ Na taj su način pod bizantski vjerski centar došle Kalabrija, Sicilija i Sardinija te sve male priobalne oaze Ilirika.⁴⁸ Bitno je pripomenuti da je romanski živalj bizantskih posjeda na istočnoj jadranskoj obali (uključujući dio albanskog primorja) nakon dolaska pod jurisdikciju carigradske patrijaršije i nadalje nastavljao koristiti rimski obred i latinski jezik u liturgiji.⁴⁹ Iz ovoga je uočljivo da tadašnji Bizant, rukovođen univerzalnom rimskom političkom koncepcijom, nije problematizirao »latinski« identitet dijela svojih podanika.⁵⁰

Zapravo, polovicom 8. stoljeća tek i nastaju, politički gledano, ozbiljne političke razdiobe između (papinskog) Rima i Carigrada. Naime, nemogućnost Bizanta da od barbarske, odnosno langobardske, invazije obrani Rim, koji se (formalno) nalazio u okviru (Istočnog) Rimskog Carstva, usmjerila je politički razvitak dvaju rasadnika europsko-kršćanske civilizacije različitim putovima. Pri tome su oba središta zadržala uvjerenje o svom primatu unutar, po rimsko-kršćanskoj koncepciji, modeliranog svijeta. Različiti politički putovi u bitnome su utjecali na produbljivanje ili na pojavu različitih crkvenih običaja te, u osnovi manjih dogmatskih razlika između zapadnog — rimskog i istočnog — carigradskog kršćanstva.⁵¹ Takvim su razvitkom postavljani

⁴⁷ Vidjeti: G. OSTROGORSKI, *Istorija Vizantije*, Beograd, Prosveta, 1996, str. 178.

⁴⁸ Naravno, navedeni Konstantinov »transfer« Rim nije mogao prihvatiti. Kako kaže Vladimir Čorović: »Što se tiče Ilirika, njega Rim nije nikada prežalio. On ga stalno smatra dijelom nad kojim ima prava, traži veza i načina da ga dobija natrag i u njemu pomaže svaki pokret koji je uperen protiv Carigrada.« V. ČOROVIĆ, *Istorija Srba*, Beograd, Beogradski izdavačko-grafički zavod, 1995, str. 80.

⁴⁹ I. BANAC, *Nacionalno pitanje u Jugoslaviji*, Zagreb, Globus, 1988, str. 67; M. ŠUFFLAY, *Srbi i Arbanasi*, Zagreb, Azur Journal, 1991, str. 69-70.

⁵⁰ Položaj rečenih kršćana rimskog obreda i latinskog jezika podložnih carigradskoj patrijaršiji (čiji su se vjernici golemom većinom služili carigradskim obredom i grčkim jezikom) donekle podsjeća na položaj grkokatolika unutar katoličke crkve (grčki obred i najčešće crkvenoslavenski jezik u liturgiji).

⁵¹ Juraj Kolarić navodi da »mnogi katolički i pravoslavni teolozi smatraju da — i unatoč razlikama koje dijele katolike i pravoslavne — možemo govoriti o jednoj te istoj kršćanskoj Crkvi, jer obje strane ispovijedaju istu vjeru, imaju isti izvor vjere, iste sakramente, istu tradiciju ili slične zakone i hijerarhije« (J. KOLARIĆ, *Pravoslavni*, Zagreb, Veritas, 1985, str. 56). Ujedno, »poznati prijeratni bugarski teolog S. Cankov, potaknut tom bliskošću dviju Crkvi, izrazio je misao da bi se — kada ne bi bilo papinstva — moglo reći da je to jedna te ista Crkva...« (isto, str. 144 — prema: S. ZANKOW, *Das orthodoxe Christentum*, Berlin, 1928, str. 135.)

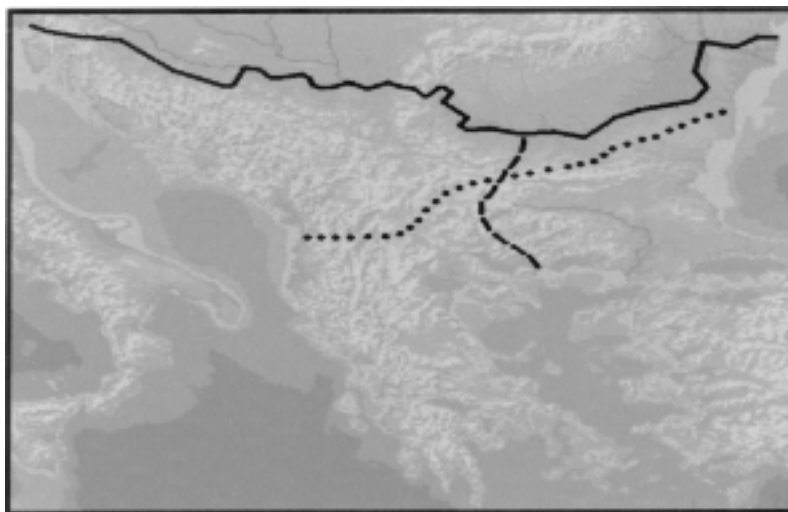
temelji za nastanak dvaju osebujnih potkulturalnih cjelina unutar europsko-kršćanske civilizacije. Masovna pak kristijanizacija slavenskog življa jugoistočne Europe otpočinje neposredno nakon što su utvrđeni spomenuti, različiti pravci razvitka između Rima i Carigrada. U svakom slučaju, oba će centra ulagati napore da taj isti živalj u što većoj mjeri uključi u vlastiti krug. Administrativne granice bivšeg Rimskog Carstva (do Teodozija) ili granice između dvaju dijelova nekadašnjih Carstava (do propasti Zapadnog Carstva 476.) pri tome neće igrati nikakvu ulogu. Sve će ovisiti o političkom i vojnom potencijalu kojim se u danom vremenu raspolaže. Inicijalno gledano, u tom će smislu posebno značajnu ulogu imati zbivanja tijekom 9. stoljeća, odnosno prodor »zapadno-kršćanskog« Franačkog Carstva na prostor jugoistočne Europe, početak uspješne bizantske rekonkviste na jugu Balkanskog poluotoka te konačno pristajanje, uvelike pod pritiskom Bizanta, tada goleme bugarske države uz »istočno kršćanstvo«. Time je postavljena osnova »istočnjaštvu« Srba (utjecaj Bugarske i Bizanta) koji su pri naseljavanju Balkana »došli potpuno u sferu utjecaja latinske kulture (prostor nekadašnje rasprostranjenosti latinskog jezika i jurisdikcije rimske patrijaršije, op. a.)«⁵² te osnova »zapadnjaštvu« Hrvata (utjecaj Franačke). Ipak, etabliranje stabilne zapadno-kršćanske — katoličke i istočno-kršćanske — pravoslavne linije razdvajanja na jugoistoku Europe dugo će potrajati i u izvjesnoj će mjeri biti određeno interesima lokalnih vladajućih struktura. Do crkvenog raskola 1054. Drina će uistinu postati jednom od točaka razdvajanja između katoličkog i pravoslavnog »svijeta«. Ne zbog Teodozijeve podjele iz 395. već zbog franačkog/zapadnog upliva u Hrvatsku te širenja hrvatskog političko-kulturnog utjecaja do Drine. Međutim, još dugo nakon raskola granica na Drini neće imati radikalno podvajajući značaj. Njega će amortizirati tadašnja nesvjesnost lokalnog pučanstva o dubljem značaju katoličko-pravoslavne diferencijacije, uporaba (gotovo) istog crkvenoslavenskog jezika u liturgiji s obje strane Drine te pojava heretičke Crkve bosanske. Tek nakon okončanja temeljite rekatolicizacije Bosne polovicom 15. stoljeća stvoreni su uvjeti za prerastanje Drine u točku čvrstog prostornog razgraničenja između katolicizma i pravoslavlja. No, praktički odmah nakon »utvrđivanja« drinske međe uslijedio je osmanski prodor zapadno od nje. On će, uz ostalo, rezultirati temeljitim demografskim pustošenjem domicilnog katoličko-hrvatskog življa, hrvatskih/bosanskih zemalja, masovnom islamizacijom velikog dijela tog istog življa te doseljavanjem pravoslavnih masa na opustošene prostore. Time već početkom 16. stoljeća Drina gubi svoj prethodno stečeni, granični značaj.

⁵² V. ČOROVIĆ, *Istorija Srba*, Beograd, Beogradski izdavačko-grafički zavod, 1995, str. 42.

Zaključak

Na koncu, može se zaključiti da je postanak »zapadnjačke« dimenzije hrvatskog i »istočnjačke« dimenzije srpskog identiteta bespotrebno dovoditi u kontekst Teodozijeve razdiobe (unutar) Rimskog Carstva 395. godine. U vremenu između utemeljivanja europsko-kršćanske civilizacije tijekom 4. stoljeća (prožimanje grčko-rimskog antičkog naslijeđa s kršćanstvom) te (južno) slavenske doseobe početkom 7. stoljeća navedena civilizacija još uvijek nije potkulturalno podvojena na svoj katolički i pravoslavni segment. Kao takva, dakle jedinstvena, predstavlja društveno-vrijednosni temelj i rimskom Zapadu i rimskom Istoku. Štoviše, dva rimska segmenta tada ujedinjuje i istovrsni strateški politički cilj. A taj se svodi na obranu preostataka rimske države i na pokušaj njenog obnavljanja na svim prostorima koje je izgubila pred barbarskim najezdama. Ujedno, svojim tadašnjim političkim i kulturnim djelovanjem i Rim i »Novi Rim koji je Carigrad« zajednički stvaraju uvjete za ekspanziju europsko-kršćanske civilizacije u tada još uvijek (polu)barbarske dijelove Europe. Razdoblje spomenutog, ujednačenog djelovanja osiguralo je i rimskom Zapadu i rimskom Istoku istaknuto mjesto u civilizacijskom identitetu gotovo svih europskih naroda pa tako i u civilizacijskom identitetu Hrvata i Srba.

JUGOISTOISTOČNA EUROPA OKO 600. GODINE

puna linija — granica (Istočnog) Rimskog Carstva/Bizanta (službeni jezik latinski);
točkasta linija — granica (utjecaja) latinskog i grčkog jezika; isprekidana linija — granica
između jurisdikcije rimskog i carigradskog patrijarhata. Zemljopisna karta preuzeta iz:
Microsoft Encarta Virtual Globe 1998. Edition. Linije ucrtao: dr. sc. Saša Mrduljaš.

Summary

Theodosius' partition of the Roman Empire, in A.D. 395, and its influence on the shaping of »Western« dimension of Croat and »Eastern« dimension of Serb identity

Theodosius' division of the Roman Empire in two parts, east and west, in A.D. 395, is in the literature generally understood as going, on the soil of south-eastern Europe, along the valley of the river of Drina. It is not rarely attributed as having an exceptional signification in explanation of the origine of »Western« identity of Croats and »Eastern« identity by Serbs. According to these interpretations, at the time of their settlement, at the beginning of the 7th century, of Croats on the west side of this river, and of Serbes on its east side, this fact has substantially influenced their intregation in different sub-cultural wholes within the Christian-European civilization. In his article, the author attempts to clarify why the Theodosius' partition of the Roman Empire could not exercise an influence on the origine of the »Western« dimension of the Croatian and the »Eastern« dimension of the Serbian identity. On the contrary, he puts the initial impulses for the birth of these identities in the context of the 9th century and the Franconian, Bulgarian and Byzantine influence of that time. Only under these external influences and actings of local government structures the river of Drina will acquire the role of a concrete, late-medieval cultural border between the European West and East.

Putem znanosti i tehnike — odnosno tzv. Tehnološkom civilizacijom — Europa je na određeni način započela gospodarenje svijetom i tako stvorila jedinstven svijet koji i mi danas iskušavamo — s njegovim otvorenim i latentnim proturječnostima. Sa svojom informativnom i komunikacijskom industrijom Europa se kreće po cijeloj kugli zemaljskoj kao gusjenica. Svugdje je u toku europeizacija glavâ u duhu njezine tehničke modernizacije. Tzv. Profanom europeizacijom svijeta se bavi okcidentalna racionalnost. Ovaj u Europi ukorijenjeni tip racionalnosti bio je, kao što je poznato, prvotno vođen »voljom za moć« nad neobuzdanom prirodom. Njegovo znanje je vladalački oblik znanja. Njemu imanentna logika je logika vladanja, a ne priznanja. Ona je svakako logika prilagodbe i preobrazbe, ali ne i logika drugosti.

Johann Baptist Metz: *Politička teologija, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2004., 210-211 str.*